

Joanna Szałwska

Uniwersytet Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy

Poziom rozwoju rozumowania moralnego w świetle badań metodą Lawrence'a Kohlberga

W artykule podjęto problematykę rozwoju rozumowania moralnego w okresie wczesnej dorosłości na podstawie teorii rozwoju rozumowania moralnego L. Kohlberga. Rozważania koncentrują się wokół pytania dotyczącego poziomu rozwoju rozumowania moralnego w okresie wczesnej dorosłości oraz zmian w poziomie rozwoju rozumowania moralnego mających miejsce w owym okresie. Rozważania teoretyczne wzbogacone są o wyniki i analizę badań własnych nad rozwojem rozumowania moralnego studentów pedagogiki Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy.

Teoria rozwoju rozumowania moralnego Lawrence'a Kohlberga należy do nurtu poznawczo-rozwojowych teorii moralności, w których szczególną uwagę zwraca się na rozwój sądów moralnych jednostki. Teoria Kohlberga ujmuje rozwój rozumowania moralnego w ciągu całego życia człowieka, czyli także i w okresie dorosłości (Trempała, 1989).

L. Kohlberg formułując teorię rozwoju rozumowania moralnego, oparł się na modelu twardych stadiów J. Piageta charakteryzującym się między innymi tym, iż zmiany jakościowe struktury służącej tej samej funkcji, w określonych momentach powodują pojawienie się nowego stadium. Dodatkową cechą jest niezmiennosc owego rozwoju rozumiana jako konieczność przejścia przez wszystkie stadia w tej samej kolejności. Rozwój ewentualnie może być przyspieszony, spowolniony bądź zatrzymany przez czynniki kulturowe, ale nie można zmienić kolejności stadiów (Czyżowska, Niemczyński, Kmiec, 1993).

L. Kohlberg ukazuje życie jednostki jako jednolitą całość, albowiem kieruje się ona własnymi prawami rozwoju, dzięki którym formułuje reguły moralnego postępowania niezależnie od kultur, epok i systemów. Jednakże jednocześnie autor wskazuje na fakt, iż istnieją absolutne zasady moralne, co do których panuje ogólna zgoda i akceptacja (Górnicka, 1980).

L. Kohlberg w swojej koncepcji przedstawia trzy zasadnicze poziomy rozwoju rozumowania moralnego: przedkonwencjonalny, konwencjonalny, postkonwencjonalny. Każdy z trzech powyższych poziomów zawiera dwa stadia, z których drugie ma charakter bardziej zaawansowany i stanowi przedsiomek poziomu wyższego (Trempała, 1989).

W ramach poziomu pierwszego, zwanego przedkonwencjonalnym, czyn określany jest jako dobry lub zły z punktu widzenia autorytetów oraz odczuwanych konsekwencji danego czynu, zarówno tych fizycznych, jak i hedonistycznych. Na poziomie przedkonwencjonalnym jednostka spostrzega sytuację w kategoriach bezpośrednio odczuwanych potrzeb, pragnień. Poziom ten typowy jest dla dzieci, młodzieży i przestępców (Czyżowska, Niemczyński, Kmiec, 1993).

Jednostka osiągająca poziom konwencjonalny ocenia sytuację z punktu widzenia grupy społecznej, w ramach której funkcjonuje, albowiem porządek moralny przybiera postać ponadindywidualną, ale zgodną z grupą społeczną. Charakterystyczna dla jednostki funkcjonującej na poziomie owego stadium jest postawa lojalności wobec społeczeństwa i zarazem utrwalania i umacniania porządku społecznego (Trempała, 1989). Poziom ten charakterystyczny jest dla młodzieży oraz większości osób dorosłych (Czyżowska, Niemczyński, Kmiec, 1993).

W ramach poziomu postkonwencjonalnego jednostka definiuje samodzielnie, autonomicznie wartości moralne w sposób całkowicie niezależny od grup społecznych i autorytetów. Postrzega ona indywidualne prawa i obowiązki związane z byciem członkiem określonej grupy społecznej, jednakże jest od nich niezależna, nie utożsamia się z nią (Trempała, 1989).

Rozwój rozumowania moralnego w okresie wczesnej dorosłości przybiera charakterystyczną formę, na co wskazują również badania prowadzone przez samego L. Kohlberga (Kohlberg, Kramer za: Czyżowska, Trempała, 2002), co poniekąd wiąże się ze specyfiką danego okresu.

Okres wczesnej dorosłości jest szczególnie w życiu jednostki, albowiem jej rozwój odnosi się głównie do sfery poznawczej i społecznej. Jednostka po burzliwym okresie adolescencji, który zaowocował osiągnięciem pełnego rozwoju fizycznego i osobowościowego wchodzi w bogaty świat społeczny, który stymuluje jej rozwój. Nowe sytuacje, nowe problemy o charakterze otwartym, dotyczące między innymi sfery rodzinnej i zawodowej, wymagają od jednostki systematycznego i świadomego ich rozwiązywania. W związku z powyższym myślenie osób dorosłych przybiera charakter relatywistyczny, dialektyczny, co świadczy o jego postformalnym charakterze. Zmiany w rozwoju myślenia osób dorosłych implikują zarazem pojawienie się specyficznych zmian w rozwoju rozumowania moralnego. Wskazują między innymi na to D. Czyżowska i J. Trempała, którzy zauważają, iż w publikowanych badaniach większość osób osiąga najwyższy konwencjonalny poziom rozumowania moralnego, natomiast bardzo rzadko rozpoznawano sposoby rozumowania odpowiadające stadium postkonwencjonalnym, a niekiedy nie odnotowywano ich wcale. W związku z powyższym występuje pewna rozbieżność między założeniami L. Kohlberga o postformalnym poziomie rozumowania moralnego w okresie wczesnej dorosłości a wynikami badań wskazującymi na formalny poziom rozwoju rozumowania moralnego w okresie wczesnej dorosłości. Owe niejasności stały się przesłankami badań przeze mnie przeprowadzonych.

Badania

Opis próby

Badaniami zostali objęci studenci Wydziału Pedagogiki i Psychologii Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego w Bydgoszcy kierunku: pedagogika, studia jednolite magisterskie. Pomiar badawczy przeprowadzony został dwukrotnie w okresie od I do V roku studiów określonej grupy studentów¹. Pierwszy pomiar dotyczył 128 studentów I roku przydzielonych do sześciu grup na podstawie listy alfabetycznej. Drugi pomiar badawczy dotyczył tej samej grupy studentów V roku studiów w liczbie 91, podzielonych na pięć grup związanych z określoną specjalnością (2 x pedagogika opiekuńczo-wychowawcza, 2 x pedagogika pracy, 1 x resocjalizacja). Stosunkowo niższa liczba studentów V roku wiąże się z faktem, iż część osób została skreślona z listy studentów, skończyła studia wcześniej w toku indywidualnym lub przebywała na urlopie dziekańskim.

Metoda i sposób prowadzenia badań

Dane dotyczące poziomu rozwoju rozumowania moralnego wśród określonej grupy studentów UKW zebrałam za pomocą wybranej metody ilościowej. W badaniu rozwoju rozumowania moralnego posłużyłam się Testem Wyboru, będącym modyfikacją Defining Issues Test Resta.

W Teście Wyboru osoby badane są proszone o zapoznanie się z treścią hipotetycznego dylematu moralnego „Heinza” odnoszącego się do konfliktu między wartością „życia” a „własności prywatnej”. Następnie badani zapoznają się z listą stwierdzeń wyrażających ocenę czynu bohatera prezentowanego dylematu. Dwanaście z tych stwierdzeń różni się między sobą:

- strukturą, ze względu na dominującą perspektywę rozumowania moralnego zgodnie z koncepcją sześciu stadiów L. Kohlberga,
- treścią, ze względu na kierunek sądu wyrażającego aprobatę lub dezaprobatę czynu.

Kombinacja tych kryteriów daje listę dwunastu stwierdzeń moralnych (6 stadiów x 2 kierunki = 12). Do owej listy dołączone są dwa stwierdzenia kontrolne (aprobujące i dezaprobujące) w swej strukturze złożone językowo, lecz nielogicznie. Zadaniem badanego jest ocenić każde ze stwierdzeń w odpowiedzi na pytanie: „w jakim stopniu stwierdzenie to odpowiada ci osobiście?” za pomocą następujących odpowiedzi:

- 5 oznacza „bardzo mi odpowiada”,
- 4 oznacza „odpowiada”,
- 3 oznacza „jest mi obojętne”,
- 2 oznacza „nie odpowiada mi”,
- 1 oznacza „bardzo mi nie odpowiada”.

Następnie badany wybiera cztery wypowiedzi z listy prezentowanych stwierdzeń, które prawdopodobnie udzieliłby, gdyby zadano mu pytanie: „czy Heinz powinien ukraść lekarstwo?”. Następnie osoba badana

¹ Pierwszy pomiar badawczy przeprowadzony został przez dr. hab. R. Lepperta prof. UKW, opracowanie danych i drugi pomiar badawczy przeprowadzony przez J. Splawską, zebrane dane zamieszczone są w pracy magisterskiej pt. *Poziom rozwoju sądów moralnych studentów pedagogiki i jego zmiana w trakcie trwania studiów* przygotowany pod kierunkiem dra hab. Romana Lepperta prof. UKW, Bydgoszcz 2008.

uporządkowuje wybrane stwierdzenia ze względu na ich wartość w kolejności od 1 do 4 (Leppert, Splitt, Trempała, 1989).

Zebrane podczas pomiarów badawczych dane analizowałam w oparciu o metody statystyczne, w szczególności o metodę statystyki opisowej.

W omawianych badaniach, brane pod uwagę są przede wszystkim dwa wskaźniki poziomu sądów moralnych, uwzględniające wagę stwierdzenia oszacowanego przez badaną osobę. Pierwszy wskaźnik określa poziom rozwoju akceptowanych sądów moralnych i jest obliczany według następującego wzoru:

$$P_a = \frac{\sum (W_{xi} \cdot P_{xi})}{\sum W_{xi}}$$

gdzie P_{xi} – poziom rozwojowy akceptowanego przez badanego stwierdzenia (od 1 do 6)
 W_{xi} – waga akceptowanego przez badanego stwierdzenia (+, ++, czyli 1, 2).

Drugi ze stosowanych wskaźników poziomu rozwoju sądów moralnych określa poziom rozwojowy preferowanych sądów moralnych i jest obliczany według wzoru:

$$P_p = \frac{\sum (r_i \cdot P_i)}{\sum r_i}$$

gdzie P_i – poziom rozwojowy wybranego przez badanego stwierdzenia (od 1 do 6)
 r_i – ranga wybranego przez badanego stwierdzenia (od 4 do 1).

Przyjmuje się, że wyżej opisane wskaźniki dotyczą dwóch różnych aspektów tego samego procesu, który charakteryzuje rozwój sądów moralnych. Wyrażenia „preferować” i „akceptować” nie są jednoznaczne, w związku z tym „akceptować” jakiś pogląd bardziej od innego nie oznacza „preferować” go. Reasumując, wskaźnik P_a charakteryzuje w większym stopniu aspekt deskryptywny wydawanych przez osobę badaną ocen, w przeciwieństwie do P_p , który wyraża bardziej ich aspekt ewaluatywny.

Wskaźniki P_a oraz P_p uzyskane przez osobę badaną zostały sprowadzone do odpowiednich szeregów rozdzielczych w celu dokonania porównania ich we wspólnej skali rozwoju sądów moralnych, opisanej w jakościowych terminach teorii L. Kohlberga.

Szeregi rozdzielcze:

z dokładnością do 1 stadium:

{/1,0-1,5/ /1,6-2,5/ /2,6-3,5/ /3,6-4,5/ /4,6-5,5/ /5,6-6,0/}

z dokładnością do ½ stadium:

{/1,0-1,2/ /1,3-1,7/ /1,8-2,2/ /2,3-2,7/ /2,8-3,2/ /3,3-3,7/ /3,8-4,2/ /4,3-4,7/ /4,8-5,2/ /5,3-5,7/ /5,8-5,6/} (Leppert, Splitt, Trempała, 1989).

Wyniki

W badaniach skupiono się na porównaniu osiągnięć rozwojowych osób badanych w zakresie poziomu rozwoju rozumowania moralnego w dwóch etapach wczesnej dorosłości. Zestawienie otrzymanych wyników badań umożliwiło mi bezpośrednią odpowiedź na pytania:

1. Jaki poziom rozwoju rozumowania moralnego przejawiali studenci I roku pedagogiki UKW?

2. Jaki poziom rozwoju rozumowania moralnego przejawiają studenci V roku pedagogiki UKW?

3. Jakie zmiany w poziomie rozwoju rozumowania moralnego studentów pedagogiki UKW miały miejsce w przedziale czasowym od I do V roku studiów? Inaczej mówiąc, czy studenci pedagogiki na V roku studiów przejawiają inny poziom rozwoju rozumowania moralnego aniżeli na I roku studiów?

Prezentację wyników badań chciałabym rozpocząć od przedstawienia danych uzyskanych podczas pierwszego pomiaru badawczego oraz na ich podstawie odpowiedzieć na pierwsze z zadanych pytań badawczych dotyczących poziomu rozwoju rozumowania moralnego studentów I roku UKW.

Analizę rezultatów badań chciałabym rozpocząć od prezentacji danych osiągniętych przy zastosowaniu wskaźnika P_a , obejmującego poziom rozwoju akceptowanych sądów moralnych.

Przedstawione w tabeli 1. dane wskazują na fakt, iż większość z badanych studentów osiągnęło pełne stadium 4 „porządku i prawa społecznego”, mieszczące się w ramach konwencjonalnego poziomu rozwoju form rozumowania moralnego. Analizując prezentowane dane z dokładnością do 1/2 stadium okazuje się, iż nikt z badanych studentów nie osiągnął pełnego stadium 6 „uniwersalnych zasad etycznych”, jednakże trzy osoby osiągnęły poziom przejściowy 5/6 do owego stadium. Z badanych studentów tylko jedna osoba reprezentowała poziom rozwoju form rozumowania moralnego poniżej poziomu konwencjonalnego, jednakże przejawiając przy tym tendencję do rozumowania na poziomie stadium przejściowego 2/3.

Tabela 1. Liczba studentów I roku pedagogiki osiągających określone stadium rozwoju form rozumowania moralnego w sekwencji L. Kohlberga z dokładnością do 1/2 stadium

Stadium rozwoju	Wskaźnik pomiaru P_a	
	liczba	procent
1	0	0%
1/2	0	0%
2	0	0%
2/3	1	0,8%
3	15	11,7%
3/4	31	24,2%
4	52	40,6%
4/5	17	13,3%
5	9	7,0%
5/6	3	2,3%
6	0	0%
Razem	128	99,9%

Źródło: badania własne

II. Z BADAŃ

Kontynuując analizę badań, chciałabym zaprezentować wyniki badań osiągnięte przy zastosowaniu wskaźnika P_p , odnoszącego się do poziomu rozwoju preferowanych sądów moralnych.

Dane na temat liczby osób osiągających określone stadium rozwoju w ramach sekwencji form rozumowania moralnego zdefiniowanych przez L. Kohlberga ilustruje tabela 2.

Tabela 2. Liczba studentów I roku pedagogiki osiągających określone stadium rozwoju form rozumowania moralnego w sekwencji L. Kohlberga z dokładnością do 1/2 stadium

Stadium rozwoju	Wskaźnik pomiaru P_p	
	liczba	procent
1	0	0%
1/2	0	0%
2	5	3,9%
2/3	4	3,1%
3	26	20,3%
3/4	19	14,8%
4	24	18,7%
4/5	21	16,4%
5	17	13,3%
5/6	12	9,4%
6	0	0%
Razem	128	99,9%

Źródło: badania własne

Analizując przedstawione rezultaty badań z dokładnością do 1/2 stadium wnioskują, iż najliczniejsza grupa badanych studentów osiągnęła pełne stadium 3 „interpersonalnej harmonii” (20,3% badanych studentów), chciałabym jeszcze dodać, iż bardzo zbliżona liczba badanych studentów osiągnęła pełne stadium 4 „prawa i porządku społecznego” (18,7% badanych studentów).

Analiza prezentowanych danych z dokładnością do 1/2 stadium pozwala stwierdzić, iż nikt z badanych studentów nie osiągnął pełnego stadium 6 „uniwersalnych zasad etycznych”, jednakże 12 osób osiągnęło poziom stadium przejściowego 5/6.

Przedstawione rezultaty badań pozwalają sądzić, iż wśród 128 badanych studentów 9 osób przejawiało przedkonwencjonalny poziom rozumowania moralnego, gdyż 5 studentów (3,9%) osiągnęło pełne stadium 2 „własnych korzyści”, a 4 studentów (3,1%) przejawiało tendencję do rozumowania na poziomie stadium przejściowego 2/3.

Liczbę osób osiągających określone stadium rozwoju rozumowania moralnego z uwzględnieniem wskaźników P_a i P_p charakteryzujących rozwój sądów moralnych ilustruje tabela 3.

Tabela 3. Zestawienie liczby studentów I roku pedagogiki osiągających określone stadium rozwoju form rozumowania moralnego w sekwencji L. Kohlberga z dokładnością do 1 stadium

Stadium	Wskaźnik P _a		Wskaźnik P _p	
	liczba	procent	liczba	procent
1	0	0%	0	0%
2	0	0%	7	5,5%
3	35	27%	40	31,2%
4	77	60,2%	40	31,2%
5	15	11,7%	38	29,7%
6	1	0,8%	3	2,3%
Razem:	128	99,7%	128	99,7%

Źródło: badania własne

Dane uzyskane z drugiego pomiaru badawczego umożliwiły mi udzielenie bezpośredniej odpowiedzi na drugie z postawionych pytań badawczych, a mianowicie: jaki poziom rozwoju rozumowania moralnego przejawiają studenci V roku pedagogiki UKW?

Analizę rezultatów badań rozpocznę od prezentacji danych osiągniętych przy zastosowaniu wskaźnika P_a, obejmującego poziom rozwoju akceptowanych sądów moralnych.

Tabela 4. Liczba studentów V roku pedagogiki osiągających określone stadium rozwoju form rozumowania moralnego w sekwencji L. Kohlberga z dokładnością do 1/2 stadium

Stadium rozwoju	Wskaźnik pomiaru P _a	
	liczba	procent
1	0	0%
1/2	0	0%
2	0	0%
2/3	2	2,2%
3	9	9,9%
3/4	29	31,9%
4	42	46,1%
4/5	9	9,9%
5	0	0%
5/6	0	0%
6	0	0%
Razem	91	100%

Źródło: badania własne

Przedstawione w tabeli 4. dane wskazują na fakt, iż większość badanych studentów osiągnęło konwencjonalny poziom rozumowania moralnego.

Na podstawie analizy danych z dokładnością do 1 stadium, które prezentuje tabela 5. okazuje się, że wszyscy badani studenci reprezentują konwencjonalny poziom rozumowania moralnego, nikt z badanych nie osiągnął poziomu poniżej ani powyżej poziomu konwencjonalnego. Dalsza analiza danych wskazuje na fakt, iż w grupie 91 badanych studentów, 70,3% osiągnęło poziom rozwoju akceptowanych sądów moralnych odpowiadający stadium 4 „porządku i prawa społecznego”, a pozostała część badanych (29,7%) osiągnęła stadium 3 „interpersonalnej harmonii”.

Tabela 5. Liczba studentów V roku osiągających określone stadium rozwoju form rozumowania moralnego w sekwencji L. Kohlberga z dokładnością do 1/2 stadium

Stadium rozwoju	Wskaźnik pomiaru P _p	
	liczba	procent
1	0	0%
1/2	0	0%
2	0	0%
2/3	5	5,5%
3	17	18,7%
3/4	25	27,4%
4	17	18,7%
4/5	17	18,7%
5	8	8,8%
5/6	2	2,2%
6	0	0%
Razem	91	100%

Źródło: badania własne

Analiza przedstawionych w tabeli 6. danych na temat poziomu rozwoju akceptowanych sądów moralnych z dokładnością do 1/2 stadium pokazuje, iż spośród badanych studentów tylko dwie osoby (2,2%) reprezentują poziom rozwoju form rozumowania moralnego poniżej konwencjonalnego, jednakże przejawiając przy tym tendencję do rozumowania na poziomie stadium przejściowego 2/3. Dalsza analiza danych wskazuje na fakt, że w grupie 91 badanych studentów tylko 9 (9,9%) reprezentuje poziom powyżej konwencjonalnego, albowiem osiągnęło stadium przejściowe 4/5. Większość z badanych studentów pedagogiki UKW w Bydgoszczy przejawia konwencjonalny poziom rozwoju form rozumowania moralnego, albowiem osiągnęło pełne stadium 4 „porządku i prawa społecznego”.

Tabela 6. Zestawienie liczby studentów V roku pedagogiki osiągających określone stadium rozwoju form rozumowania moralnego w sekwencji L. Kohlberga z dokładnością do 1 stadium

Stadium	Wskaźnik P _a		Wskaźnik P _p	
	liczba	procent	liczba	procent
1	0	0%	0	0%
2	0	0%	4	4,4%
3	27	29,7%	38	41,7%
4	64	70,3%	32	35,2%
5	0	0%	17	18,7%
6	0	0%	0	0%
Razem:	91	100%	91	100%

Źródło: badania własne

Wcześniej omówione dane dotyczące poziomu preferowanych sądów moralnych wskazują, że studenci pedagogiki UKW reprezentują w większości konwencjonalny poziom rozumowania moralnego, gdyż najliczniejsza grupa studentów osiągnęła pełne stadium 3 „interpersonalnej harmonii” oraz pełne stadium 4 „porządku i prawa społecznego”.

Wyniki badań wskazują na fakt, iż w przypadku akceptowanych sądów moralnych procentowo wysoka liczba studentów osiągnęła pełne stadium 4 „porządku i prawa społecznego” i jest to najczęściej osiągnięte stadium. Natomiast w odniesieniu do preferowanych sądów moralnych następuje swoiste rozproszenie owych sądów, gdyż procentowo zbliżona liczba studentów osiąga pełne stadium 3 „interpersonalnej harmonii” oraz pełne stadium 4 „porządku i prawa społecznego”. Na tej podstawie można wnioskować, iż akceptować określone stwierdzenia nie znaczy tyle samo co preferować określone stwierdzenia.

Pełne stadium „uniwersalnych zasad etycznych” nie zostało osiągnięte przez żadnego z badanych studentów pedagogiki, w związku z czym nikt z badanych nie przejawia pełnego poziomu rozumowania moralnego na poziomie postkonwencjonalnym.

Kontynuując analizę badań, chciałabym zaprezentować wyniki badań osiągnięte przy zastosowaniu wskaźnika P_p, odnoszącego się do poziomu rozwoju preferowanych sądów moralnych.

Dane na temat liczby osób osiągających określone stadium rozwoju w ramach sekwencji form rozumowania moralnego zdefiniowanych przez L. Kohlberga ilustruje tabela 7.

II. Z BADAŃ

Tabela 7. Liczba studentów pedagogiki osiągających określone stadium rozwoju akceptowanych form rozumowania moralnego w sekwencji L. Kohlberga z dokładnością do 1 stadium

Stadium rozwoju	Wskaźnik P _a			
	studenci I roku		studenci V roku	
	liczba	procent	liczba	procent
1	0	0%	0	0%
2	0	0%	0	0%
3	35	27%	27	29,7%
4	77	60,2%	64	70,3%
5	15	11,7%	0	0%
6	1	0,8%	0	0%

Źródło: badania własne

Analizując przedstawione rezultaty z dokładnością do 1 stadium, wnioskuję, iż najliczniejsza grupa badanych studentów osiągnęła stadium 3 „interpersonalnej harmonii” (41,7%), jednakże chciałabym jeszcze dodać, iż zbliżona liczba studentów osiągnęła stadium 4 „porządku i prawa społecznego” (35,2%). Analizując przedstawione dane z dokładnością do 1/2 stadium można stwierdzić, iż nikt z badanych studentów nie osiągnął pełnego stadium 6 „uniwersalnych zasad etycznych”, jednakże 2 osoby osiągnęło poziom stadium przejściowego 5/6. Przedstawione rezultaty badań pozwalają sądzić, iż wśród 91 badanych studentów 5 osób przejawiało przedkonwencjonalny poziom rozumowania moralnego, z tendencją do rozumowania na poziomie stadium przejściowego 2/3.

Liczbę osób osiągających określone stadium rozwoju rozumowania moralnego z uwzględnieniem wskaźników P_a i P_p charakteryzujących rozwój sądów moralnych ilustruje tabela 8.

Tabela 8. Liczba studentów pedagogiki osiągających określone stadium rozwoju preferowanych form rozumowania moralnego w sekwencji L. Kohlberga z dokładnością do 1 stadium

Stadium rozwoju	Wskaźnik P _p			
	studenci I roku		studenci V roku	
	liczba	procent	liczba	procent
1	0	0%	0	0%
2	7	5,5%	4	4,4%
3	40	31,2%	38	41,7%
4	40	31,2%	32	35,2%
5	38	29,7%	17	18,7%
6	3	2,3%	0	0%

Źródło: badania własne

Większość badanych studentów I roku pedagogiki UKW w Bydgoszczy przejawia konwencjonalny poziom rozwoju form rozumowania moralnego, albowiem osiągnęło pełne stadium 4 „porządku i prawa społecznego”.

Wcześniej omówione dane dotyczące poziomu preferowanych sądów moralnych wskazują, że studenci UKW w Bydgoszczy w większości reprezentują konwencjonalny poziom rozumowania moralnego, gdyż najliczniejsza grupa osiągnęła stadium przejściowe 3/4 mieszczące się w ramach konwencjonalnego poziomu rozumowania moralnego.

Wyniki badań wskazują na fakt, iż w przypadku akceptowanych sądów moralnych procentowo wysoka liczba studentów osiągnęła pełne stadium 4 „porządku i prawa społecznego” i jest to najczęściej osiągnięte stadium. Natomiast w odniesieniu do preferowanych sądów moralnych następuje swoiste rozproszenie owych sądów, gdyż procentowo jednakowa liczba studentów osiągnęła zarówno pełne stadium 3 „interpersonalnej harmonii”, jak i stadium 4 „porządku i prawa społecznego” oraz stadium przejściowe 4/5. Jednakże najliczniejsza procentowo grupa badanych studentów osiągnęła przejściowe stadium 3/4 w odniesieniu do preferowanych sądów moralnych. Na tej podstawie można wnioskować, iż akceptować określone stwierdzenia nie znaczy tyle samo co preferować określone stwierdzenia.

Pełne stadium „uniwersalnych zasad etycznych” nie zostało osiągnięte przez żadnego z badanych studentów UKW, w związku z czym nikt z badanych nie przejawia pełnego poziomu rozumowania moralnego na poziomie postkonwencjonalnym.

Odpowiedzi na zadane trzecie pytanie badawcze, dotyczące zmian w poziomie rozwoju rozumowania moralnego studentów pedagogiki w okresie od I do V roku studiów, dostarczyło mi porównanie danych badawczych uzyskanych podczas dwóch pomiarów badawczych. Zestawienie danych badawczych pozwala na stwierdzenie, iż studenci UKW badani podczas I roku studiów reprezentowali postkonwencjonalny poziom rozwoju form rozumowania moralnego (12,5%), natomiast wyniki pomiaru badawczego przeprowadzonego na V roku studiów świadczą o tym, iż nikt z badanych nie osiągnął poziomu rozwoju form rozumowania moralnego powyżej konwencjonalnego.

Wyniki badań nad poziomem rozwoju akceptowanych sądów moralnych wskazują na regres w rozwoju rozumowania moralnego badanych studentów, albowiem studenci badani podczas V roku studiów przejawiają niższy poziom rozwoju akceptowanych sądów moralnych aniżeli na I roku studiów. W związku z powyższym wnioskuję, iż studenci V roku pedagogiki UKW wykazują niższy poziom rozwoju akceptowanych sądów moralnych aniżeli wykazywali, będąc na I roku studiów. Pomimo powyżej przedstawionych różnic chciałabym zaznaczyć, iż wyniki badań jednoznacznie wskazują na osiągnięcie przez najwyższą procentowo liczbę badanych, stadium 4 „porządku i prawa społecznego”, zarówno wśród studentów badanych podczas I jak i V roku studiów.

Kontynuując analizę porównawczą wyników badań nad rozwojem rozumowania moralnego, chciałabym przedstawić zestawienie wyników badań nad poziomem rozwoju preferowanych sądów moralnych studentów I i V roku pedagogiki UKW. Wyniki badań nad poziomem rozwoju preferowanych sądów moralnych wskazują na regres w rozwoju rozumowania moralnego badanych studentów, albowiem studenci badani podczas V roku studiów przejawiają niższy poziom rozwoju preferowanych sądów moralnych aniżeli przejawiali na I roku studiów.

Procentowo wyższa liczba studentów badanych podczas I roku studiów osiągnęła postkonwencyonalny poziom rozwoju form rozumowania moralnego (32%), aniżeli podczas V roku studiów (18,7%). Natomiast wyniki badań bezpośrednio wskazują na fakt, iż procentowo wyższa liczba studentów badanych podczas V roku studiów reprezentowała konwencyonalny poziom rozwoju form rozumowania moralnego (76,9%) aniżeli podczas I roku studiów (61,4%).

Procentowo bardzo zbliżona liczba studentów UKW badanych podczas I roku studiów osiągnęła stadia „interpersonalnej harmonii” (31,2%), „porządku i prawa społecznego” (31,2%), „umowy społecznej” (29,7%) mieszczących się w ramach konwencyonalnego oraz postkonwencyonalnego poziomu rozumowania moralnego. Natomiast w odniesieniu do pomiaru mającego miejsce podczas V roku studiów procentowo najwyższa liczba studentów osiągnęła stadium „interpersonalnej harmonii” (41,7%) oraz stadium „porządku i prawa społecznego” (35,2%) mieszczących się w ramach konwencyonalnego poziomu rozumowania moralnego. W związku z powyższym wnioskuję, iż studenci V roku pedagogiki UKW wykazują niższy poziom rozwoju preferowanych sądów moralnych aniżeli wykazywali będąc na I roku studiów.

Wnioski z przeprowadzonych badań

Wydaje się, iż konieczne w tym miejscu jest postawienie pytania o przyczynę regresu w poziomie rozwoju rozumowania moralnego wśród studentów pedagogiki w okresie od I do V roku studiów. W dalszej części niniejszego artykułu pozwolę sobie na interpretację tego stanu rzeczy, wykazując, iż okres studiów jest specyficznym okresem w życiu jednostki, w którym mają miejsce zmiany w rozwoju rozumowania moralnego.

Wyjaśnieniem osiągniętych przeze mnie rezultatów jest stanowisko L. Kohlberga, zgodnie z którym, w okresie wczesnej dorosłości u osób, które przejawiały pewien rodzaj regresji do niższych stadiów rozwoju moralnego występuje specyficzna forma rozumowania. Z jednej strony charakteryzuje te osoby perspektywa egocentryczna, z drugiej natomiast przeciwstawna perspektywa społeczna. Sytuacja ta wywołuje strukturalny konflikt między strukturami rozumowania wyzwajający sceptycyzm (Trempała, 1992). Osoby dorosłe cechuje myślenie o charakterze dialektycznym, relatywistycznym i postformalnym. Pogląd ten pozwolę sobie uzupełnić argumentami wynikającymi z interpretacji psychoanalitycznej teorii rozwoju osobowości E. Eriksona, na podstawie której wnioskuję, iż w okresie dorosłości maleje potrzeba poczucia indywidualizmu przez jednostkę, która z kolei charakterystyczna jest dla okresu adolescencji (Trempała, 1992). Dorosłość jest okresem intensywnego rozwoju społecznego jednostki, obfituje bowiem w szereg interakcji społecznych, które z kolei wiążą się z realizacją zadań rozwojowych typowych dla tego okresu. Jednostka w okresie dorosłości odczuwa potrzebę dostosowania się do sytuacji społecznej, w związku z powyższym wnioskuję, iż studenci V roku pedagogiki przejawiają niższy poziom rozwoju rozumowania moralnego, aniżeli studenci I roku (Gurba, 2000).

W swoich rozważaniach na temat rozwoju rozumowania moralnego studentów pedagogiki UKW chciałabym zwrócić uwagę na fakt, iż moment rozpoczęcia studiów jest niezwykle ważny z punktu widzenia jednostki. Wiąże się bowiem z wejściem i funkcjonowaniem jednostki w nowej grupie społecznej oraz niekiedy zmianą miejsca zamieszkania. Przed jednostką stawiane są również nowe zadania wynikające z pełnienia nowej roli społecznej tzn. roli studenta. W związku z zaistniałą koniecznością funkcjonowania w stosunkowo

jednolitej grupie społecznej (studenci pedagogiki UKW) wzrasta również potrzeba zaakcentowania indywidualności jednostki. Powyższe stwierdzenie może być swoistym wyjaśnieniem uzyskanych przeze mnie rezultatów wskazujących na wyższy poziom rozwoju rozumowania moralnego studentów I roku, aniżeli studentów V roku pedagogiki.

Kontynuując rozważania na temat osiągniętych rezultatów badań, chciałabym także podjąć próbę ich interpretacji w odniesieniu do faktu, że badanymi byli studenci Wydziału Pedagogiki i Psychologii UKW w Bydgoszczy kierunku pedagogika. Rezultaty badań przeprowadzonych przeze mnie wskazują na fakt, iż studenci kończąc studia, przejawiają niższy poziom rozwoju rozumowania moralnego aniżeli przejawiali w momencie rozpoczęcia studiów. Podejmując próbę interpretacji wyżej przedstawionego stwierdzenia, można przyjąć, iż przebieg studiów o charakterze pedagogicznym nie stymuluje rozwoju rozumowania moralnego studentów, a wręcz przeciwnie – wpływa na regres w poziomie rozwoju rozumowania moralnego. Argumenty wspierające to stwierdzenie można odnaleźć w rozważaniach J. Trempały na temat poziomu rozwoju struktur rozumowania logicznego przyszłych pedagogów, który wskazuje, iż studenci pedagogiki nie osiągnęli zaawansowanych stadiów rozwoju operacji logicznych w ujęciu J. Piageta. Zależność między wyżej wymienionymi stwierdzeniami, potwierdza pogląd J. Trempały dotyczący paralelizmu poznawczo-moralnego, odnoszącego się do konieczności występowania określonych form rozumowania logicznego w odniesieniu do zmian w rozwoju rozumowania moralnego (Trempała, 1989).

W rozważaniach na temat regresu w rozwoju rozumowania moralnego studentów pedagogiki UKW chciałabym zwrócić uwagę na fakt, iż współcześnie występujący ogólnospołeczny kryzys wartości nie stymuluje rozwoju moralnego jednostek, a wręcz przeciwnie ma wpływ destrukcyjny na rozwój moralny. W związku z powyższym wnioskuję o występowaniu zależności między regresem w rozwoju rozumowania moralnego studentów pedagogiki UKW a ogólnospołecznym kryzysem wartości (Marański, 2001)

Podsumowując rozważania na temat osiągniętych przeze mnie rezultatów badań stwierdzam, iż w poziomie rozwoju rozumowania moralnego wśród studentów pedagogiki w okresie od I do V roku studiów występuje regres. Wyjaśniając przyczynę owego regresu jestem zdania, iż spowodowany jest on zarówno wejściem jednostki w okres wczesnej dorosłości, jak i przyjęciem nowych ról społecznych. Jednakże kwestią otwartą pozostanie wpływ charakteru kierunku studiów na regres w poziomie rozwoju rozumowania moralnego wśród studentów pedagogiki w pięcioletnim okresie studiów.

Bibliografia

- Bee H. (2004). *Psychologia rozwoju człowieka*. Poznań: Zysk i S-ka.
- Brzezińska A. (2000). *Spoleczna psychologia rozwoju*. Warszawa: Scholar.
- Czyżowska D., Trempała J. (2002). Rozwój moralny. W: B. Harwas-Napierała, J. Trempała (red.) *Psychologia rozwoju człowieka. Charakterystyka okresów życia człowieka* (tom 3). Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Czyżowska, D., Niemczyński, A., Kmieć E. (1993). Formy rozumowania moralnego Polaków w świetle danych z badania metodą Lawrence'a Kohlberga. *Kwartalnik Polskiej Psychologii Rozwojowej*, 1-2, s. 19-37.
- Górnica J. (1980). Rozwój moralny w koncepcji Lawrence'a Kohlberga. *Człowiek i światopogląd*, 6, s. 113-123.

- Gurba E. (2000). Wczesna dorosłość. W: B. Harwas-Napierała, J. Trempała (red.) *Psychologia rozwoju człowieka. Charakterystyka okresów życia człowieka* (tom 2). Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Kielar-Turska M. (2003). Rozwój człowieka w pełnym cyklu życia. W: J. Strelau (red.) *Psychologia. Podręcznik akademicki* (tom 1). Gdańsk: GWP.
- Leppert R., Splitt A., Trempała J. (1989). Test Wyboru jako zobiektywizowane narzędzie pomiaru poziomu rozwoju sądów moralnych. W: R. Ossowski, J. Trempała (red.) *Problemy rozwoju psychicznego w warunkach edukacji równoległej (materiały na prawach rękopisu z konferencji zorganizowanej w ramach CPBP 8-17. 03. Zacisze, 24-26. 04. 1987 r.)* Bydgoszcz: Wyd. WSP.
- Mariański J. (2001). *Kryzys moralny czy transformacja wartości? Studium socjologiczne*. Lublin: TN KUL.
- Przetacznik-Gierowska M., Tyszkowa M. (2004). *Psychologia rozwoju człowieka: zagadnienia ogólne*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Trempała J. (1989). *Rozumowanie w okresie wczesnej dorosłości*. Warszawa — Poznań: PWN.
- Trempała J. (1992). *Rozumowanie moralne i odporność dzieci na pokusę oszustwa*. Bydgoszcz: Wyd. WSP.

Summary

The level of moral judgements based on the theory of Lawrence Kohlberg

In this article I would like to present the issues of moral judgement development in the early adulthood period based on the theory of L. Kohlberg. My considerations focus on the question concerning the level of moral judgements in the early adulthood and its change throughout the period of studies. Theoretical considerations are supported by the results and analysis of my research concerning level of pedagogics student's moral judgement development.